

соціальної та економічної активності, що матиме і соціальні і економічні результати. Все це вимагає створення правових, економічних, організаційних умов стимулювання підприємств до розвитку соціального партнерства не тільки на мікрорівні, а й на рівні держави. Реалізація наведених вище пропозицій на практиці, на нашу думку, має сприяти удосконаленню соціального партнерства в системі соціально-трудових відносин на підприємстві.

Література

1. *Гришнова О. А.* Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. — К.: Знання, 2004. — 535 с.
2. *Колот А. М.* Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 230 с.
3. Менеджмент персоналу: Навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. — К.: КНЕУ, 2004. — 398 с.
4. Про колективні договори і угоди: Закон України // Закони України. — К.: Ун-т законодавства, 1997. — Т. 6. — С. 5—11.
5. Социально-экономические аспекты промышленной политики. Социально-трудовые отношения в современных экономических условиях: Сб. науч. тр. — Т. 1 / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти; Редкол.: Амоша А. И. (отв. ред.) и др. — Донецк, 2003. — 372 с.
6. *Чухно А. А.* Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. — 2002. — № 12.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2007

УДК 323.21 (477)

А. Г. Ткаченко, канд. екон. наук, с. н. с.,
Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Доводиться актуальність прогнозування людського розвитку, розглядається стан виконання намічених глобальних та національних Цілей розвитку тисячоліття на період до 2015 р. Обґрунтовуються основні підходи та методи побудови прогнозів людського розвитку. Пропонується розробляти два пов'язані варіанти прогнозу — цільовий прогноз (планове завдання) та прогноз-застереження, які визначать ефективність управління людськими ресурсами.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Людський розвиток, прогнозування, цільовий прогноз, прогноз-застереження.

Останнім часом дедалі частіше висловлюється думка, що прогнозування соціально-економічних явищ є вельми невдячною справою, оскільки реальність завжди виявляється інакшою. Водночас доцільність розробки прогнозів ні в кого не викликає сумнівів, бо автори прогнозів ніколи і не беруться стверджувати, що у майбутньому будуть досягнуті саме зазначені кількісні параметри. Мета прогнозування значно ширша — це наукове передбачення перспективи, яке ґрунтується на дослідженні динаміки та виявленні чинників впливу, і дає змогу визначити загальні тенденції та ймовірні сценарії подальшого розвитку подій. Соціально-економічні прогнози потрібні не менше, ніж прогнози погоди: вони несуть попередження про можливі негативні наслідки і створюють підґрунтя для прийняття адекватних політичних рішень.

Людський розвиток піддається вимірюванню лише за обмеженим колом аспектів, кожен з яких, у свою чергу, лише певною мірою відображений у конкретних статистичних індикаторах. Процедура вимірювання призводить до суттєвого збіднення змісту цього складного і комплексного явища, оскільки багато важливих моментів залишається поки що «невловимими» для статистичної оцінки. Незважаючи на це, вимірювання людського розвитку визнане важливим інструментом формування політичних рішень як на глобальному, міжнародному, так і на національному та субнаціональному рівнях [1—3]. Числове відображення людського розвитку насамперед відкриває простір для проведення різноманітних порівнянь фактичного становища з певними еталонними значеннями, що конче потрібно для цілей регулювання даного процесу. Тому можна з упевненістю говорити про необхідність побудови системи прогнозів людського розвитку як основи для визначення пріоритетів соціально-економічної стратегії.

Індекс людського розвитку завжди є багатовимірною середньою, яка інтегрує числовий вимір певної (інколи досить великої) кількості складових, що в разі багаторівневої системи можуть складатися також із кількох характеристик. Кожен аспект людського розвитку має власну динаміку, закономірності якої визначаються специфікою конкретного соціально-економічного явища. До таких специфічних чинників слід віднести:

- історичну ретроспективу — хронологія і темпи розгортання певного процесу значною мірою визначають його майбутнє у зв'язку з присутністю ефекту інерційності; особливо це притаманно демографічним процесам, але і для освітніх та економічних процесів певна інерційність також характерна;

- досягнутий рівень — високе значення сучасного показника, як правило, зумовлює вповільнення темпів просування, але водночас і передбачає певну сталість, стабільність; низьке стартове значення дає можливість розвинути високу швидкість руху, проте може обернутися і так само швидким згортанням — прикладом є динаміка національного ВВП в останні шість років;

- межі варіації показника — наявність максимально можливого значення, з одного боку, полегшує досягнення еталону, з іншого — така «стеля» обмежує можливості зростання; вочевидь показники матеріального добробуту можуть зростати практично до безкінечності, очікувана тривалість життя також не має жорстких обмежень, найменш еластичні освітні характеристики — рівень письменності та коефіцієнти охоплення навчанням, що обмежені 100-відсотковим значенням;

- чутливість до регуляторних заходів — різні аспекти людського розвитку різною мірою піддаються зовнішньому регулюванню, що залежить від наявності чи відсутності механізмів та інструментів прямої дії; найлегше регулюванню піддаються показники освіти (зокрема через законодавчо встановлений обов'язок одержання певного рівня базової освіти, безплатність вищої освіти тощо) та матеріального добробуту (за допомогою встановлення мінімальних соціальних гарантій, здійснення програм соціальної допомоги, податкової політики тощо); на демографічні процеси, особливо на природний рух населення значно складніше вплинути — політичні заходи тут мають лише фоновий режим, провідну роль відіграють соціально-психологічні чинники.

Ці чинники зумовлюють різну швидкість, інколи навіть різний напрям зміни між складовими людського розвитку. Яскравим прикладом такої неузгодженості є динаміка ВВП та очікуваної тривалості життя в незалежній Україні: саме на час найглибшої економічної кризи (1995—1999 рр.) припало доволі тривале як для нашої країни зниження смертності і жінок, і чоловіків, а період економічного зростання (2000—2005 рр.) супроводжується практичною стагнацією, навіть погіршенням показників очікуваної тривалості життя [4, с. 33, 360].

Враховуючи вищесказане, числове значення індексу людського розвитку не можна прогнозувати саме по собі як самостійну чи самодостатню величину. Прогноз людського розвитку передбачає кілька послідовних етапів:

- 1) обґрунтування гіпотез перспективної динаміки кожної із складових і кожного з індикаторів людського розвитку;

2) визначення числових орієнтирів — прогнозних значень по кожному з індикаторів;

3) інтеграцію прогнозних значень окремих індикаторів та окремих складових в узагальнюючий показник.

Останній етап має сенс лише з метою порівняння прогнозних інтегральних індексів у просторі (по територіях чи групах населення) та в часі (порівняно із сучасним, досягнутим значенням).

Найвідповідальнішим етапом прогнозування людського розвитку є формулювання та обґрунтування гіпотез. Зрозуміло, що необхідно передбачати різні сценарії подій — від найгіршого до найкращого; пізніше на підставі узагальнення результатів з усього поля варіантів визначається середній або найвірогідніший. Щодо прогнозування людського розвитку ця теза також є абсолютно справедливою. Відмінність лише в тому, що немає потреби виводити середній результат, оскільки прогнозний індекс не призначений для використання у подальших розрахунках, як, наприклад, чисельність населення чи ВВП. На думку автора, цілком достатньо окреслити два основні варіанти:

1) цільовий прогноз, який можна вважати фактично плановим завданням; цей прогноз має ґрунтуватися на цільових орієнтирах, що принципово необхідно і реально можливо досягти за рахунок проведення відповідної політики та здійснення конкретних заходів;

2) прогноз-застереження, який попереджатиме про можливі наслідки в разі продовження дії негативних тенденцій та невжиття адекватних заходів для забезпечення пріоритетності людського розвитку.

Цільовий прогноз і прогноз-застереження взаємозалежні, оскільки ступінь їх втілення в реальність визначається одним і тим самим чинником — рівнем ефективності політики сприяння людському розвитку. Тому вони завжди повинні розроблятися одночасно і під конкретну програму дій.

Цільові прогнози досить часто набувають форми офіційних документів, зокрема Цілі розвитку тисячоліття, як глобальні, так і національні по суті є таким прогнозом. Мірою віддалення від дати прийняття на підставі моніторингу фактичного прогресу по їх досягненню формується і коригується прогноз-застереження.

Зокрема, в доповідях ПРООН цьому досягненню присвячено спеціальний розділ, де аналізується разі виконання намічених цілей по кожному індикатору. У випадку відставання від заданих параметрів поступу визначається орієнтовна дата, наскільки пізніше 2015 р. буде досягнуто встановленого рівня показника з на-

явним темпом зростання, і які втрати потягне за собою таке відставання. На жаль, поки що практично по всіх індикаторах спостерігається невиконання запланованих показників. П'ятдесят країн із загальною чисельністю населення майже 900 тис. осіб замість просуватися, навпаки, задкують, принаймні за однією з цілей, тобто порівняно з базовим роком становище навіть погіршується. Ще 65 країн із загальною чисельністю населення 1,2 млрд осіб рухаються надто повільно і не зможуть досягти бодай однієї цілі навіть до 2040 р. «Ціна», що заплатить людство за бездіяльність політиків, зокрема щодо зниження дитячої смертності, протягом 2005—2015 рр. може сягнути 41 млн життів дітей, яких можна було б врятувати за умови своєчасного виконання наміченої програми [5].

Існують значні проблеми і з досягненням національних Цілей Розвитку Тисячоліття [6]. Зокрема, щодо Мети 1 («Подолання бідності») спостерігається досить суперечлива динаміка: якщо за індикатором абсолютного рівня бідності (частка населення, вартість добового споживання якого не перевищує 4,3 дол. США за ПКС) намічене на 2015 р. значення було досягнуто за два роки (вже у 2003 р.), то за рівнем бідності за національною межею накопичилося вже значне відставання. Частка населення з витратами, меншими 75 % медіанних сукупних витрат у розрахунку на одного умовного дорослого, протягом усього періоду спостереження залишається майже незмінною (близько 27 %), тоді як завданням на 2005 р. було передбачено її зниження до 24 %. Це ще раз доводить, що подолати надмірне розшарування населення за рівнем доходів чи витрат значно складніше, ніж боротися з крайньою бідністю.

Щодо національної Цілі 2 («Забезпечення якісної освіти впродовж життя»), ситуація має вигляд досить благополучний. Завдання по всіх індикаторах виконуються, по деяких (чистий показник охоплення освітою дітей 3—4 років та 5 років у дошкільних навчальних закладах, чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком 18—22 років) — із значним випередженням графіка. Проте по найпроблемніших для нашої країни моментах — поширення освіти дорослих та запровадження європейських стандартів освіти — чітких орієнтирів не встановлено, тож кількісні досягнення немає з чим порівнювати. Звичайно, наявність позитивної динаміки вже може вважатися досягненням, але з такими темпами поширення освіти дорослих Україна ніколи не наздожене розвинуті країни за рівнем конкурентоспроможності робочої сили.

Мета 3 («Сталий розвиток довкілля») перебуває на межі зриву: показник доступу сільського населення до якісної питної води не поліпшується, площа природних біосферних заповідників та національних парків збільшилася зовсім неістотно, забруднення повітря стаціонарними джерелами зростає (хоча прогноз це допускає). Причиною відсутності прогресу є незадовільне фінансування відповідних національних та регіональних програм.

Індикатори Цілі 4 («Поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності») виконуються усі з істотним випередженням запланованого графіка. Звичайно, зниження дитячої та материнської смертності має надзвичайно велике значення. Проте під час формулювання національних Цілей розвитку тисячоліття залишилася поза увагою основна проблема сучасної України — надзвичайно високий рівень смертності чоловіків у працездатному віці і, як наслідок, дуже низька, порівняно з європейськими стандартами, очікувана тривалість життя населення.

Рух до Мети 5 («Обмеження поширення ВІЛ-інфекції / СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів») може обернутися цілковитим провалом. Замість локалізації епідемія ВІЛ / СНІДу та туберкульозу продовжує поширюватися, смертність від цих хвороб зростає. Успіхи є лише в запобіганні передачі ВІЛ від матері до дитини: значною мірою завдяки допомозі міжнародних організацій частку інфікованих дітей, народжених від ВІЛ-інфікованих матерів вдалося швидко скоротити до 10 % з 35 % у 2001 р.

Фактично відсутній прогрес і в досягненні Мети 6 («Забезпечення гендерної рівності»). Парламентські вибори 2006 р., які проходили на нових засадах — за партійними списками, не внесли великих змін у гендерне співвідношення на політичному олімпі. Нині серед депутатів Верховної Ради лише 38 жінок — 8,5 % загального числа; отже, запланованого 13-відсоткового показника у 2007 р. ще не досягнуто. На інших рівнях представницьких органів — серед депутатів місцевих, обласних, міських, районних, селищних та сільських рад — також не відчувається істотних зрушень у напрямі забезпечення гендерного паритету; те саме стосується і найвищих щаблів органів виконавчої влади. Так само примарними видаються сподівання на наближення заробітної плати жінок до показника чоловіків. У 2005 р. завдяки запровадженню єдиної тарифної сітки вдалося дещо скоротити цей розрив, проте і нині заробітна плата жінок становить менше 71 % показника чоловіків, тоді як заплановане співвідношення мало становити 75 %.

Загалом, аналіз виконання Цілей розвитку тисячоліття як національних, так і глобальних, показує, що офіційні зобов'язання, узяті керівниками країн, самі по собі не виконуються — їх реалізація вимагає значних фінансових ресурсів та організаційних зусиль. У протилежному разі вони залишаться лише красивими гаслами, недосяжними для більшості населення. Людський розвиток як процес розширення можливостей та варіантів вибору людини не належить до саморегульованих, природних процесів чи загальних закономірностей. Цей процес потрібно активно просувати, він має бути метою всієї соціально-економічної політики та доцільної діяльності усіх членів суспільства. Отже, побудова цільового прогнозу має супроводжуватися розробкою плану конкретних дій, спрямованих на його реалізацію. Це ще раз підтверджує необхідність прогнозування людського розвитку для державного управління, але водночас свідчить і про вразливість таких прогнозів.

Іншою вадою офіційних цільових прогнозів є можливість штучного заниження планових показників для того, щоб урядовці могли бути певними в їх виконанні, — адже потім доведеться звітувати. Те, що досить багато індикаторів національних Цілей розвитку тисячоліття виявилися виконаними не протягом п'ятнадцяти, а двох-трьох років, ставить під сумнів їх обґрунтованість або й узагалі актуальність.

Тож, у будь-якому разі, крім офіційно затверджених цільових завдань, необхідно мати незалежні, науково обґрунтовані прогнози, орієнтовані на об'єктивні обставини та можливості людського розвитку, з урахуванням конкретних політичних, економічних, соціальних умов, а також найкращих світових досягнень.

Що стосується горизонту передбачень, існує потреба прогнозування людського розвитку як у довгостроковій, так і в середньо- та короткостроковій перспективі. Короткострокові прогнози потрібні для оперативного реагування на нові виклики, швидкого коригування поточної діяльності. З огляду на політичну нестабільність, коли швидка зміна урядів супроводжується кардинальною зміною соціально-економічного курсу, пріоритетів та механізмів діяльності, в Україні найбільшого поширення набули саме короткострокові (на період до 5 років) прогнози основних соціально-економічних показників. Проте високих стандартів людського розвитку неможливо досягти так швидко — для виконання цих завдань мають застосовуватися середньо- та довгострокові прогнози, причому останні мають охоплювати тривалість життя принаймні одного покоління.

Конкретний метод прогнозування певного індикатора людського розвитку визначається метою прогнозу та специфікою даного показника. Зокрема, метод екстраполяції тренду є цілком доречним у прогнозі-застереженні, але присутність зовнішнього стимулятора (йдеться про активні заходи політики) зумовлює його неприйнятність у побудові цільових прогнозів. Для них прийнятнішим є метод просторових аналогій, коли кращі досягнення інших країн чи регіонів адаптуються до умов конкретної території. Слід також зазначити: щодо різних складових людського розвитку можуть застосовуватися різні методи та прийоми прогнозування.

Оскільки індекс людського розвитку є інтегральним показником, що складається з окремих, дуже відмінних за динамікою та властивостями індикаторів, його прогнозування, як уже зазначалося, вимагає розробки цілого комплексу прогнозів, які мають бути узгоджені між собою. В ідеалі для виконання такого комплексного завдання необхідне створення робочої групи з широкого кола фахівців — макроекономістів, економістів у галузі праці, соціальної економіки та політики, демографів, медиків, освітян, психологів, соціологів та ін. Іншим шляхом є використання наявних прогнозів з окремих, істотних для людського розвитку, показників. У цьому випадку їх інтеграція в узагальнюючий індекс потребує додаткового аналізу на відсутність суперечностей та узгодженість сценаріїв розвитку.

Ступінь деталізації прогнозу людського розвитку визначає віддаленість горизонту та територіальний рівень прогнозування. Довгостроковий прогноз має ґрунтуватися лише на найзагальніших тенденціях, тобто на національному рівні і за мінімальним колом показників. Короткостроковий прогноз може і повинен будуватися по всіх територіальних одиницях, щодо яких ведеться моніторинг. Проте для малих територій (районів, міст) перелік показників навіть для короткострокового прогнозу має містити лише кілька індикаторів.

Система показників для прогнозування людського розвитку на певному територіальному рівні має бути сформована таким чином, щоб охопити найвагоміші складові, а в них — найбільш динамічні, рухливі аспекти, що визначатимуть зміну індексу людського розвитку протягом періоду прогнозування. З практичних міркувань коло індикаторів може бути обмежене тими показниками, щодо яких є готові прогнози з прийнятними версіями або щодо яких легше сформулювати власні гіпотези.

Література

1. <http://hdr.undp.org/reports>
2. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. — 356 с.
3. Регіональний людський розвиток: Стат. зб. — К.: Держкомстат, 2006. — 32 с.
4. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2006. — 576 с.
5. Доклад о развитии человека 2005 / ПРООН. — М.: Весь мир, 2005. — С. 47—50.
6. Україна — Цілі розвитку тисячоліття 2000+5 / Матеріали до ювілейної 60-ї сесії Генеральної асамблеї ООН; Підготовлено за сприяння ПРООН. — К., 2005. — 47 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2007

УДК 331

И. В. Трусевич, канд. экон. наук, доц.,
И. П. Трусевич, студентка,
Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО УПРАВЛЕНИЮ ПЕРСОНАЛОМ

Обучение руководителей в нашей стране остается проблемой для высших учебных заведений и бизнес-школ. Тому есть несколько причин как социального, так и научного характера. Социальная причина состоит в отсутствии в Беларуси традиции в подготовке руководителей для бизнес-организаций. Наша страна находится на этапе формирования белорусской экономической модели развития. Одной из проблем является недостаточное развитие менеджмента, в частности в области управления персоналом.

Подготовка высококвалифицированных специалистов по управлению персоналом — одна из приоритетных задач, на решение которой требуется время, готовность к риску и эксперименту. Белорусские преподаватели и ученые в настоящее время успешно перенимают опыт зарубежных коллег, разрабатывают собственную методологию преподавания, ориентированную на особенности белорусской бизнес-среды.